

ОБИЛАЗАК ПАРИЗА У ЈЕДНОМ ДАНУ ИЛИ ПЕШАЧКИ „ЗАГРЉАЈ“ ПАРИЗА

У средишњем делу књиге *Записи о Сергију Димитријевићу*, објавили смо два текста⁷⁰¹ о његовом обиласку Париза. У једном пишемо о планском разгледању његових улица, квартова и предграђа;⁷⁰² а у другом о посетама париским музејима, важним историјским и другим споменицима, културним стецишима, уметничким изложбама и великим ретроспективама.⁷⁰³ То је, између осталог, био један од повода да обратимо пажњу и Милановим унеколико сличним обиласцима и виђењима града светлости.

У претходној књизи о Милану С. Димитријевићу,⁷⁰⁴ осврћући се укратко на нека његова путовања, по европским земљама, на неколико страница⁷⁰⁵ пишем о септембарском боравку 1989. у Паризу, где се истиче да је сваки од тих боравака у овом граду, користио да посети неки реон, не запостављајући готово ни једну важнију улицу или познатији културно историјски објекат. Ту се констатије да је „Париз боље упознао, целовитије и обухватније, од многих рођених Парижана, или оних који ту живе“. А то донекле важи и за неке друге европске метрополе (Лондон, Мадрид, Рим, Беч...).

Пре него што пређем на детаљнији приказ првог пешачког „загрљаја“ Париза у једном дану, указао бих да је и његов отац Сергије, систематски и по добро разрађеном плану, обилазио овај град, све знаменитости, али и његове обичне, мало знане улице, предграђа и шеталишта. Настојао је у сваки кутак, у сваку улицицу да зађе и завири“. ⁷⁰⁶ Обилазећи град, користио је и метро, тако што је увек силазио на некој новој, удаљенијој станици, како би могао да прође и кроз оне најудаљеније и сасвим скровите улицице.

Занимљиво је да Сергије при том прави паралелу између свог обиласка Париза и Милановог прегледавања Софије. Пошто су породично стигли у Софију, Милан је „узео план града и запутио се од једне до друге улице. Све куда би прошао у току једног дана на плану би и исцртао, шрафирао, настављајући сутрадан тамо где је стигао...“⁷⁰⁷ Сергије ту помиње и Миланове младалачке обиласке Панчева и околине Београда са Гроцком.

А ево шта сам о томе забележио 6. V 1988. године⁷⁰⁸ као неку врсту уводног фрагмента за казивање о пешачком „загрљају“ и походништву Паризу у једном дану.

701 Исто, стр. 93-100; 109-112.

702 Исто, стр. 109-112.

703 Исто, стр. 93-100.

704 Н. Цветковић, *Астроном – песник – друмовник Милан С. Димитријевић*.

705 Исто, стр. 312-316.

706 Н. Цветковић, *Записи о Сергију Димитријевићу*, стр. 112.

707 *Рукописне белешке из разговора са Миланом С. Димитријевићем*, Београд, 6. V 1988. Исказ ауторизован 26. 02. 2016.

708 Исто.

– У туристичким походима појединим градовима, увек сам изузетно много волео да пешачим. Тако сам се упустио у подухвате да пешке одем до Гроцке, Панчева и сличних места у ближој и даљој околини. По други пут сам до Панчева пошао са школским другом Немањом Ристићем. Али, он није био страсни ходољубац, нити је имао довољно кондиције, па смо негде на пола пута, на његово наваљивање, ипак сели у аутобус – приповеда Милан и помиње претходно прегледавање туристичког материјала и извора, који упућују на цркву са иконостасом који је исликао Урош Предић.

У једном моменту, за време мог служења војног рока у Тенковском логору крај Панчева, заједно смо посетили занимљиву *Преображенску цркву*, изграђену у претпоследњој деценији XIX века. Привукао нас је складни еклектицизам и мешавина разних стилова, од византијског, преко румунског и српског, укључујући и елементе ренесансе.

Заједно са поменутим другом Немањом, пешачки су походили и манастир у Раковици...

– То је онај у коме је сахрањен благопочивши патријарх Павле, кога сам имао част да упознам приликом прве посете Косову и Метохији.

– Јесте, посвећен је арханђелима Михајлу и Гаврилу... Црква има два красна кубета. Прилично је изменила свој претходни изглед. Ту је некада радила Монашка школа... Ту је, поред осталих, сахрањен Васа Чарапић, један од вођа Прве српске револуције...

Вредно је помена, да при крају свог опричавања о обиласку квартова Париза, Сергије Димитријевић указује на неку врсту *породичне туристичке традиције*, коју је прихватио и Милан. У породицама „где се прича о Паризу, Холандији, нордијским земљама, а уз то доносе и сакупљају анзис карте,“ атласи, разне географске карте и сл. – „ствара се постепено одређен култ према путовањима, заживљава једна малтене породична туристичка традиција“ – каже он дословце. И у шали додаје да у таквим фамилијама постоји неки „хромозом туристикус“.⁷⁰⁹

Скрећем Милану пажњу на ове детаље и пружам му књигу *Записи о Сергију Димитријевићу*. Он прелистава странице о обиласку квартова Париза и задржава пажњу на напред поменутом очевом поређењу.

– Драго ми је што је једна таква компарација забележена. То је све тачно, посебно опаска о стварању одређеног породичног култа према путовањима – коментарише Милан који је туристичко путешествене гене и пориве попримио од родитеља. Држећи пред собом отворену књигу, наставља гласно да промишља очев исказ:

– У тој лепо формулисаној паралели, виде се неке наше сличности, али и разлике – наставља помало аналитички да разлаже неке елементе своје поетике путовања. – Сличности запажам пре свега у ономе што се односи на ходољубиво упознавање непознатих, често сасвим обичних улица и уличица. И мене води жеља да залазим у нове и незнане крајеве, удаљена предграђа, квартове,

709 Н. Цветковић, *Записи о Сергију Димитријевићу*, стр. 112.

излетишта, и настојим да то све буде сврсисходно и у функцији посете одговарајућих великих и највећих знаменитости и њихове ближе и даље околине. Корачаш од једне до друге, прегледаваш, упознајеш и ситнице које нису забележене у водичима,⁷¹⁰ удубљује се наш саговорник у своје казивање и тражи суптилније и тачније формулације, пратећи како све то записујем.

– Коришћење метроа и „скакутање“ од једног до другог објекта, не допада ми се нарочито – указује Милан на једну различитост и труди се да то илуструје.

– Тако сам, на пример, 1976. године у Лондону, услед помањкања времена, метроом „скакао“ од катедрале светог Павла до Тауера, како бих задовољио радозналост првог виђења, такорећи „у пролазу“. Али ми је неупоредиво веће задовољство било, када сам касније, у време дужих боравака 1987. и 1988. године, пешице прокрстарио цео Лондон, и то плански и систематски. Када се тако иде, од улице до улице, успут се много тога неочекивано види и доживи, обогати се личност, употпуне и разуде унутрашња збивања при сучељавању са људима, њиховим окружењем – саопштава Милан, имајући у виду и неке аспекте субјективне доживљајне естетике.

– Када си поменуо коришћење метроа, његове погодности и непогодности, и ја сам стекао неко скромно искуство, приликом крстарења чувеним Московским метроом, разгледајући са дивљењем и поједине уметнички обликоване станице, као и квартове уоколо – набацујем узгред.

– Тај метро је доиста по много чему јединствен, не само по различитој уметничкој декорацији сваке поједине станице, већ и са техничким решењима вентилације, по дубини, на неколико нивоа – додаје Милан.

После тога прелазимо на бележење детаља његовог ходољубивог „загрљаја“ Париза. За то му није потребан подсетник, јер ову метрополу, у којој је боравио неколико десетина пута, познаје као своје кућиште, најближу околину, али и као део духовног завичаја.

– Једва сам чекао први слободан дан у Паризу како бих се запутио у тај поход. Поранио сам ујутру у 7 сати и кренуо на Монпарнас; а одатле се запутио истоименим булеваром до авеније која носи име старе Париске опсерваторије и до Луксембуршког врта, где је А. Димин мускетар Д’Артањан имао први двобој са Атосом, Портосом и Арамисом – призива Милан омиљене књижевне јунаке из давне дечачке лектире. – Потом сам поред фонтане Медичи и Луксембуршке палате изашао на улицу Вожирар, па на улицу „Стари голубарник“, обе познате из „Три мускетара“⁷¹¹ – не напушта Милан своје литерарне асоцијације „ходочастећи“ тим местима, која су га, некада давно, маштовито узбуђивала, заједно са историјским великанима попут Наполеона, ка чијем се гробу и хотелу „Инвалид“ усмерио, и успут посетио Роденов музеј. То су све доста велика растојања за табанање пешице, која би већ заморила готово сваког ходољубца.

710 *Рукописне белешке из разговора са Миланом С. Димитријевићем*, Београд, 6. V 1988.

711 *Исте рукописне белешке.*

– Онда сам преко Марсових поља дошао до Ајфелове куле, и прешавши Сену упутио се ка палати Шајо. Корачајући одмереним кораком преко Трокадера, Авенијом Петра I од Србије, изашао сам на Јелисејска поља и стигао до Трга Шарл де Гола (Етоал и Тријумфална капија). Одатле сам опружио корак Авенијом Маршала Фоша и дошао до Болоњске шуме, па све до споменика краљу Петру и Александру на Плас де Коломби – сипуће Милан у залету, скоро у једном даху, исцртавајући импозантну линију свог кретања. Нетремице га слушам, зачуђен тим пешачким неумором, јер је већ протабанао близу десетак километара.

– Затим сам се Авенијом Виктора Игоа, полукружно вратио према Јелисејским пољима и спустио се једном од најлепших авенија на свету до Египатског обелиска и Трга Конкорд, где је погубљен Луј XVI. Оданде сам, кроз парк Тиљерије избио на Пале Ројал, бившу Пале Кардинал, где се налазио стан Ришељеа, и касније двор Шарла X...

Ово крстарење свуда унаоколо по Паризу, марљиво пребирање ногама, вероватно га је поприлично заморило? – претпостављам – али ћутим и ништа не питам док он скоро незадрживо граби напред у свом казивању:

– После тога сам се запутио према цркви Мадлен и дошао до Булевара, прешао цео Пигал, па Булеваром Магента сишао на улицу Сен Дени, познату из Игоових „Јадника“ и стигао на њен почетак, на тржницу Ле Ал (Les Halles), „Трбух Париза“, мени нарочито драг из филма „Слатка Ирма“⁷¹² – преплиће и повезује Милан историјско, легендарно, са литерарним и филмским асоцијацијама. У томе се донекле препознаје утицај извесне породичне традиције и оца Сергија, који је, првог дана по доласку у Париз, потражио улицу Боније и хотел у коме је некада раније боравио његов велики политички узор Владимир Иљич Лењин.⁷¹³

Милан ми приликом финализације текста, скреће пажњу да су у најновијем броју часописа *Наше стварање* објављена сећања Сегија Димитријевића: *У Француској 1934-1939*.⁷¹⁴ У завршном одељку, где се говори о *Емиграционом комитету*, помиње се да је у истој улици живео и Мирон Денић. А по његов одласку у Шпанију, „ја сам дошао у тај стан, а у тој улици, неколико кућа даље је партијска организација којој је раније припадао Данило, а касније и ја.“ – указује С. Димитријевић.⁷¹⁵

– Ту сам улицу, много касније, чини ми се негде око 2010, специјално посе-

712 *Рукописне белешке из разговора са Миланом С. Димитријевићем*, Београд, 6. V 1988.

713 У улици Боније, број 24 живео је Лењин за време свога боравка у Паризу.

714 То је уствари скинуто са магнетофонске траке, оно што је исказано познатом историчару Пери Дамјановићу, главном и одговорном уреднику Титових *Сабраних дела*. – У *Напомени* Надежда Димитријевић истиче да текст није објављен, „пошто се није уклапао у Дамјановићеву постављену шему, историјску конструкцију и замишљену концепцију. Покушао је да од Димитријевића добије жељени исказ о доласку Тита на чело КПЈ, како је он унапред замишљао, али у томе није успео.“

715 С. Димитријевић, *У Француској 1934-1939*. – Сећања, „Наше стварање“, часопис за књижевност, уметност и културу, 2015, LXII, 3-4, стр. 204-277.

тио, имајући пре свега у виду твоје *Записе* о Сергију, као и магнетограм татиних сећања на боравак у Француској 1934-1939, настојећи да пронађем кућу у којој је тата својевремено живео, али у томе нисам успео; међутим, пронашао сам зграду у којој је становао Лењин, захваљујући плочи, која је на то указивала.

Овде се Милан враћа на свој пешачки „загрљај“ Париза, описујући даље базање преко трга Шатле, поред затвора Консјержери, у ком је била заточена Марија Антоанета, и да се Булеваром Сен Мишел спусти на Монпарнас, затварајући тако круг несусталог ходољубивог крстарења Паризом, уздуж и попреко.

– Благовремено сам стигао за последњи ноћни воз за Медон – завршава Милан казивање о овој исцрпљујућој пешачкој одисеји по Паризу. Кратко застаде, питајући се у себи да ли да настави, па борајући чело додаде:

– Када сам најзад ушао у своју собу, скинуо ципеле и погледао табане, зачудио сам се, били су потпуно плави од набоја, скроз помодрили и отекли... Да знаш, највише од свих жуљева, боле они на стопалима... Париз треба осетити, доживети, и у ногама, табанима, петама⁷¹⁶ – гргутао је ситно, успорено, као да прстима набада.

– Подсетићу те да ми се нешто слично догодило негде при крају наше заједничке Нордијске експедиције, на повратку, крајем јула 1990. године, при посети Копенхагену. Нарочито при обиласку прекрасних сала чувене глиптотеке,⁷¹⁷ када су ми отекала стопала, на петама се појавили пликови и жуљеви, па сам на срамоту морао да скинем ципеле и да их носим у рукама, што ми је умањивало доживљај лепоте античке, Асирске и Египатске уметности. Но, твоја искуства ове врсте су знатно већа – убацујем једно немило присећање.

– У некој својој личној интими, имао сам увек скоро неодољиву жељу да „загрлим Париз“. То је израз једне посебне врсте љубави за овај мени изузетно драг град. И обилазак пешице, о коме ти приповедам, представља неку врсту заокружене, обгрљујуће путање, у смислу да га осетим у ногама као и у целом њему наклоњеном бићу, да га некако и физички доживим и проживим. На тај начин сам пешачки походио, опходио и савладавао многе европске метрополе, попут Лондона, Џојсовог родног Даблина, Беча и других европских центара – разлаже Милан потанко и сликовито износи чињенице, тумачећи на овај начин своју поетику путовања, обиласка градова, њихових улица, становника, мештана:

– Код туристичких и других путовања, упознавања места, предела и непознатих простора, постоји код мене потреба да се са њима саживим, стопим са масом, амбијентом, научим језик тих крајева и да у свему томе будем што мање приметан, упадљив... Желим да из неког прикрајка посматрам људе, пролазнике на улицама, да схватим њихов начин живота, обичаје, традицију... шта и како мисле, како послују и живе у свакодневици, не остајем само на упознавању културно-историјских споменика – ту лако застаје, гледа према отвореном прозору, па додаје:

⁷¹⁶ Исте рукописне белешке.

⁷¹⁷ Н. Цветковић, *Астроном – песник – друмовник Милан С. Димитријевић*, стр. 345.

– Можда ме зато и не привлаче путовања по далеким, егзотичним просторима, када је све туристички испрограмирано, где свако види да си странац, туђинац, и где се могу посетити само строго одређена места, па се хрли као у стаду, налик овцама, видео сам чак и лупање меденицом, када се призива и окупља крдо – завршава у помало шаљиво-ироничном тону.

Пошто смо све ово избележили, делимично прокоментарисали, Милан се прихватио да поново провери целину пешачки пређене трасе. Потражио је и пронашао раније коришћену карту Париза, и изнова сада повлачењем линија детаљније преиспитао пређене етапе. Касније смо то и заједно пажљиво прегледали. Зачуђујуће и импресивно је то изгледало, да човек просто не поверује?!

– Још увек имам извесних недоумица око неких делова корацима савладане путање, будући да је од тада прошло много година, то је један разлог. А други је што сам све то прокрстарио у силовитом грчу у напетости, у једном једином дану, за непуних 18-19 сати⁷¹⁸ – срчаунава наш несустали ходољубац, и сам помало изненађен.

– Издржати толико на ногама, у покрету, с једног на други крај града, кружно, полукружно, са кратким предасима, па то је скоро непојмљиво – ишчуђујем се са притајеном неверицом.

После тога наш саговорник прелази на ламентирање о поузданости и непоузданости меморије, потреби сталног проверавања, испитивања, прегледавања, претраживања и исправљања грешака и омашки; у свакој прилици, у научном, студијском, коректорском раду.

– Чини ми се да знам како функционише мој систем памћења, и да он није савршен, па се не могу увек у потпуности ослонити на њега. Зато настојим да створим што ефикаснији начин одбране од грешака, а он се састоји од сталног и непрекидног проверавања, преиспитивања и претраживања свега на чему се ради у науци, библиотекарским, коректорским и другим пословима – заћута, протрља руком чело, као да и у овом трену себе нешто пропитује и тражи бољи израз, формулацију:

– Обично то проверавање, испитивање, није само по себи довољно, јер као и код других људи, догађа ми се да у једном дану поновим исту грешку, омашку. То ме упућује на потребу проверавања, претраживања са извесне временске дистанце, када се ствари мало сталожје, слегну. Доста често се дешавају рутинске грешке и то баш на једном те истом месту, а приликом провере и прегледавања, пажња попусти баш на том истом, критичном месту – анализира и пропитује себе са подоста пажње и акрибичности.

– Запажам једну типичну врсту омашки и пропуста које правим помало непланирано – разлаже овај комплексан проблем, па наставља. – Тако, на пример, у једном студијском раду јављају ми се истоврсне грешке, и то више пута узастопно. И када их уклоним, поново и поново се јављају, па их ја опет „ловим“ и хватам! То је изгледа везано са неком чудним поуздањем у своју меморију, која понекад ћудљиво искриви, изобличи понеки детаљ – распреда овај

718 *Рукописне белешке из разговора са Миланом С. Димитријевићем*, Београд, 6. V 1988.

успешан астроном и пита ме да ли се нешто слично догађа и мени. Не сачекавши одговор, продужи:

– Човек треба да је поштен према себи, при проверавању, прегледавању, претраживању, јер није довољно да се само проверава ради проверавања, већ да се у том радно-претраживачком процесу одржи пуна пажња и концентрација, духовна и умна усредсређеност. Имам утисак да се при том могу минимизирати грешке и пропусти, поготову ако се истрајно и континуирано ради на одређеном проблему. Али, то је више за оно што се односи на разматрања у оквиру научно-стваралачких и студијско истраживачких настојања – примећује одмерено, самокритички, и сам мало изненађен како смо са овом темом и проблематиком „залутали“ у откривање пешачког „загрљаја“ Париза.

– Како и на који начин региструјеш путешествене појединости? – питамо Димитријевића.

– После бројнијих путовања сам схватио да ћу заборавити ако не забележим основне појединости – показује нам регистар бележницу. – Онда сам почео да записујем где сам био кога датума и истовремено сам правио попис путовања, бележећи места која сам посетио. Покушао сам да што прецизније реконструишем претходна путовања. Ту су ми највише помогле разгледнице које сам слао породици, из скоро сваког места које сам походио. Користили су ми и печати у пасошу. Успео сам свугде да реконструишем годину, месец, а код већине и датуме. Једино у случају мог првог путовања у иностранство, Софију, према писмима сам утврдио да је то била 1961. година, и да смо тамо породично боравили у августу, али тачан период нисам установио. Према мамином казивању и мом сећању, тамо смо боравили око месец дана и осим Софије обишли и Витошу и Рилски манастир, а успут се задржали у Станке Димитрову.⁷²⁰

Показујем му *Дневник са путовања* Франца Кафке,⁷²¹ и кажем како би моји фрагментарни записи са путовања по Скандинавији изгледали нешто другачије да сам га својевремено имао при руци.

Милан прочитава почетно *Путовање Вајмар-Јунгборн*⁷²² и примећује како му се те белешке баш у свему и не допадају; посебно издваја екскламативне реченице, као што је *Дрезден* – и додаје: – То је оскудно, узгредно, телеграфски и не казује много ...

– Али ту има и извесне симболике у опису збивања, доживљаја, у додуше прагматичном записивању чињеничног, уз пејзажистичке назнаке: *мирна вода Лабе, мраморасто ишарана колутићима вртлога* – запажам у овом дијалогу.

– Шта му значи ово даље: *Лајпциг. Разговор са носачем*. Ово је прилично кусо, кратко, мањкаво – наставља Милан гласно критички да промишља поменути фрагмент из Кафкиног путописног текста.

За овај захват инспирисало нас је претходно писање о Сергијевим обиласцима Париза, што је Милана на свој начин посебно заинтересовало. Али, овде се ради о својеврсном подухвату *пешачког „загрљаја“* Париза, у једном дану, за шта је требало имати енергије, воље и истрајности, до сустајања.

720 Исто, стр. 335. Напоменимо узгред да су у наведеној књизи пописана само путовања по иностраним земљама; а после распада бивше Југославије, само путовања ван њених граница.

721 Франц Кафка, *Дневници са путовања*, у књизи *Дневници / 1910-1923*, СКЗ, Београд, 1969, стр. 443-511.

722 Исто, стр 488.